

Д-р Ярослав Гординський

ЖІНОЧЕ ПИТАННЯ В ПОВІСТІ РАД. УКРАЇНИ.

(Докінчення)

VIII

Чи це припадок, що далеко, в азійській Узбеччині, дійшов до такої гадки власне український письменник, названий анонімно Борисюком? Однак — це підставова гадка, що схоплює в сутній точці взаємовідносини мужчин і жінок, чи, говорячи іншими словами: жіноче питання! Ця туга за „глибоко-егічними й естетичними взаєминами“ — є й основною проблемою, що непокоїть кращих українських письменників, бо тільки в ній добачують вони єдино можливу розв'язку тих взаємин.

І тому з такою елементарною силою виступає в українських радянських повістях проблема сім'ї. А ця сім'я, пущена більшовиками на бистру воду розбурханих індивідуальних пристрастей і химерних настроїв без стриму й контролю, розбилась зовсім.

„Немає, тату, тихої пристані! Є велике море, море без берегів, що бється в хвилях усе, і кого велика хвиля-бурун настигне, тому треба прощатися з життям. Море лютує, тату! Сьогодні я з квитком на далеку плавбу рушаю до нового міста... Не покинути вам, тату, пристань; але покиньте, тату, мрії про тиху пристань, море кругом вас, а не Дніпро. Широке море. Ви з одного боку моря, а я з другого, і далеко-далеко від вас до мене. І ніяк те море переплисти. Щоб не забути, і щоб менше вам думок про Любу... Вона шукала (слухала вас, тату) тихої пристані, але попала на таку станцію, де багато поїздів іде до кращого, але тільки йдуть повз станцію, ніхто її не візьме. А втім може зупинитися вантажний, може пощастить їй виїхати?“

Так писав молодий Арсен до свого батька, Касира, у Дніпрівій пристані, що задумав створити працююче своєю життя тиху родинну пристань для своїх двох дітей, але діждався того, що син і дочка вилетіли в світ на нові, бурхливі шляхи, а „тиху пристань“ залишили йому самому. (С. Скляренко „Тиха пристань“).

Розбилась тиха пристань родинного життя, бо діти забажали свободнішого життя. Це — відвічна проблема „батьків і дітей“. Вона нераз розбиває сім'ю. Що більше, родинне життя видається молодим працівникам соціалістичного будівництва вже смішним, як оці Тані Кааб у романі О. Копиленка „Народжується місто“ (1931—2).

Друга — ще важніша проблема: це відсутність згаданих етичних і естетичних почувань у відносинах між подругами. На їх місце приходять: сурогат химерних хвилих настроїв, що доводять до необдуманих учинків, подиктованих хвилих зворушенням. На тому тлі довелось пережити глибоку трагедію донні Анні — Ганні Бачинській у романі Г. Брасюка, що по-мистецьки вмів схопити розклад новітньої сім'ї в Радянській Україні. Поча-

ток був такий звичайний в історії подружжого життя. Ганна, „пишна, красива жінка“, дізналась випадково, що її чоловік, славний винахідник Нік, зраджує її з Вандою в Харкові. Причиною того була хвилива недостача сильної волі в Ніка — але Ганна ані не знає про те, ані не пробує зясувати собі ті причини. Вона бачить тільки, що:

„Нік підло затуманював їй очі, щоб зробити з неї культурну куховарку й пристойну самицю... Нік мав рацію радіти з її наївності й незіпсованости. Він обертав її навколо пальця, як нитку. В дійсності на світ треба дивитись зовсім не тими очима, що дав їй Нік, бо й сам він дивиться іншими очима. Він носить магічне слово „мораль“, щоб забезпечити за собою вигідніше становище власника. К чорту всяку мораль! Бери життя таким, яким воно дається. Будь про око вірною й чесною, а поза тим... О, Нік тепер мусів би її поважати! Він ще не знає, що у неї крім таланту бути вірною криється ще більший талант чесно зраджувати. Ганна тепер не відстане від віку. Вона від сьогодні так закрутиться в коловороті втіхи, що тільки брязки полетять каскадами. І раптом болісно відчула: каскадами липкого бруду й смороду хвороб. Серце щавило прошпилюючим морозом, але десь у глибині ворохнулась капля гарячої крові і вмить прокинулась палюча туга за світом інтимного споріднення, за світом любови“.

І Ганну не ошукало прочуття: вона пішла за „коловоротом втіхи“ й обкидала себе „каскадами лепкого бруду“. Даремне Нік признався їй у своїй помилці, даремне „стояв біля порога, як жебрак, принижений, змучений. — Прости, як можеш“. Однак справа не ладналась: „Нік почав виходити щовечора і Ганна так само залишалася самотня зі своєю нерозгаданою тривоگوю. Вона не насмілювалась говорити про неї, бо Нік щораз уникав інтимної розмови; його видимо гнітила присутність Ганни, його гнітив той внутрішній конфлікт, що з ним мусів ховатись від неї. Щораз вони все більше чужились одне одного і Ганна почувала, що той поріг, через який вони не мали можности переступити з початку, тепер виростає в загрозливу стіну... замкненість подружжя ніби легалізувалась. Вони тепер уникали одне одного з неприхованою боязкістю. Ганна роздумувала над тим, яких форм набере їхнє співжиття надалі: Нік буде приходити мовчазний на обід і знову зникатиме на завод, а вона мусить куховарити, щоб за це почути кілька раз на день „дякую“. Можливо, що це нормальні стосунки подружжя, що зістарілося, але Ганна почувала себе ще досить молодою, щоб погодитися з таким станом“.

Ганна піддавалась необережно бажанню жити ширшим любовним життям. І що ж дивного, що коли Ганна знайшлась самотня з дочкою серед гарної лісової природи на дачі, вона зійшла із поетичним музиком Володимиром Андрійовичем? Привела його до матері дочка, Таля. А коли Нік, повернувшись

до Ганни, застав її разом із Володимиром, Ганні довелось стати свідком такої розмови:

„Володимир раптом стрепенувся й рішуче ступив у двері до Ніка. — Не треба, — злякано скрикнула Ганна, — я сама поговорю! — Але Володимир уже був за дверима. — Я з Вами одверто. Я хочу забрати вашу дружину! — Пульс зупинився Ганні від жаху. Як він про неї говорить! Яке він має право? Здавалось, що ту ж хвилину Нік розщемить Володимира на три ски, але на диво Нік з нотою іронії промовив: — Беріть! Вона мені непотрібна. — У ту ж мить до болю морозлива хвиля підборкала Ганну. Вона не встигла скрикнути, як холодом заціпило їй уста, все тіло, все серце“.

Це було перше глибоке приниження Ганни за її нерозважну пімсту. І з того часу почалася Ганнина терниста путь. Таля не хотіла покинути батька й це Ганні боліло. Скоро виявилось, що все те було тільки прикрим непорозумінням і що тієї розлуки не бажав у дійсності ані Нік, ані Ганна, тим більше, що Ванда покинула його.

„Врешті Нік промовив: — Я зовсім не хочу тебе обвинувачувати, а себе виправдовувати. Я є такий, як є. А взагалі обоє ми — люди. Може досі найбільшою нашою помилкою було те, що ми ідеалізували одне одного. Тверезо глянувши, я зробив те, що властиво чоловікові, а ти — що властиво жінці“.

Одначе залишилась Таля. Почалось дивне Ганнине й Нікове життя. Таля погодила її вкінці з Ніком, але Володимира вона не покинула. Володимирові була Ганна жінкою, але за згодою обидвох бувала в обидвох. Володимир ставав все брутальніший і Ганна зрозуміла, як багато вона втратила, вирікаючись доброго Ніка. А Нік починав ставати славним, бо винайшов електричний струм великого напруження та почав його пристосовувати практично. Та сталося нещастя — власний винахід убив Ніка. Здавалось би, що для Ганни настала справжня воля. Але тіль скривдженого легкодушно Ніка йшла все за нею. Таля підросла й незабаром Ганна дізналась, що вона, її власна дочка, відібрала їй Володимира. Тоді Ганна перебувала отруїтись, одначе її врятували, вона вспіла тільки перегризти руку Володимирові, що кидав їй цинічно:

„Чи ти троїлася б і тоді, коли б віддала дочку „законно“ заміж?... Не забувай, що цій дитині шіснадцять років і що вона тверезіше міркує, аніж ти в свої сорок. Ти вже своє віджила. Ти мала два чоловіки, а до того, мабуть, з двадцять полюбовників... Ти знала перше тільки молоде кохання, а я знав тільки тебе“.

А коли Ганна спитала, чому він відривав її від першого чоловіка Ніка Бачинського, він признає:

„Так, я зробив непростимий гріх перед Бачинським. Але знову ж таки через твою хитру гру на самолюбстві. Та я зовсім не хочу покутувати цілий вік чужі гріхи. Я хочу прожити молодю. Єдина твоя цінність — донька. Я її беру з цілковитим мораль-

ним правом. Досить грати в темну. Знай, що Таля моя жінка, а ти — її мати. Жадного насильства тут нема. Таля мене кохає так само, як я її. — Ганна, трясучись від люті, підвелася на ліжку, ладна вбити супротивника одним поглядом, але Володимир з посмішкою на вустах витримав погляд. В ньому почувалась уже самовпевнена деспотична істота: хай би посміла Ганна дотикнутися до його руками — він не подивився б на її хворість і брязнув би нею так, що тільки пляма залишилася б від її сухорлявої постаті. Але він повернувся й рішуче відійшов. Він своє зробив, а плач його зовсім не обходить“.

Ганна ще хотіла дочку витягнути з того морального багна, грозила їй судом і

„дико скочила з ліжка й стиснула Талі руку: — Паскудинице, ти забула, що він мій чоловік? — Таля визивно піднесла очі... — Був твій, а тепер мій, — вона вирвала руку й демонстративно вийшла“.

З того часу Володимир і Таля зовсім не зважали на присутність Ганнину. А тоді не вперше думала Ганна з розпукою: чому Нік так скоро відійшов від неї. Ганна відвідувала Нікову могилу й знаходила там моральну підтримку. Незабаром Ганна дізнається, що ненадійна Нікова смерть не була випадком: його вбили умисне при допомозі Володимира, щоб присвоїти собі його винахід. Та Ганна не вміла довести того. І вона залишилась у Володимира, глядячи з боєм на те, як її Таля скочується щораз глибше в пропасть розпустного життя.

„Ганні стало сумно. Таля не здійснить її надій, як не здійснила й вона, Ганна, своїх намірів... Над нею тяжить утома минулого її життя, втома сьогоднішнього дня“.

Та шкода думати про все: „вона раптом згадує, що не обміркувала ще меню на завтрішній день“. До того довело її нестримне бажання жити „повним молодим життям“, не зважаючи на долю хоч би власних дітей, вона стала куховаркою для злочинного Володимира, що був чоловіком і їй і її дочці.

Подібний мотив лежить в основі Копиленкового роману „Визволення“, тільки тут того „визволення“ від семейних звязків бажає мужчина, діяльний Петро Гамалія, що покинув, як уже знаємо, глибоко йому віддану, але надто поєдинчу для його ширших поглядів Уляну, й опісля виправдувався перед сином:

„Усю свою енергію, всі сили я віддавав, коли боролися на фронтах, так само й тепер роблю, як умію, відбудовуючи наше господарство... Є в кожній людині і в нас, партійців, теж трохи все ж таки свого, особистого життя. Отой малесенький куточок, оті чотири стіни, де людина хоче зостатися на одинці, або з найближчим другом, чи як там його назвати. До того куточка ніхто не має права втручатися. Своє особисте життя я творю сам. Ти мене розумієш?.. І не будеш питати, чому я зробив так, а не інакше. Конкретніше: чому я зійшовся із другою? Бачиш, про різні особисті міркування й бажання я говорити не буду. Але я ніколи не осуджу того, хто в цій справі, справі родинного

життя, навіть зробить якусь величезну помилку. У нас, у більшовиків, ще не вироблено певної моральної норми, закону, що регулював би такі справи. Може тому, що в нас немає часу цим зайнятись, а може тому, що в нас немає ще сталого побуту. Побут формується віками, а після революції не минуло ще й десять років. — Але це не дає відповідальному партійцю покидати на злидні свою дружину з дітьми і сходитися з якоюсь непманкою, — з краплиною отрути в цих словах і в тоні перебив Сава. — А це ще невідомо. Перш за все хто тобі сказав про непманку? Подруге, я всіх зусиль прикладав, щоб допомогти вам, але я не міг зламати Ульяної упертості. І найголовніше: давай не говорити „своя“, „твоя“ дружина. Коли ми йшли, руйнуючи все старе, ми змітали на своєму шляху палаци, маєтки, будинки. Ми розруйнували міцно сформоване комашище колишньої Росії і сполохали різну болотяну тварюку великоросійського міщанства. Тоді ми йшли проти власності. Все було твоє, моє, їхнє, інакше кажучи, спільне, пролетарське. А після непи, коли з'явилися жирні вітрини і масні пики спекулянтів, знову з'явилося оте саме „своє“. Але ми також звільнили і жінку, надали їй всіх прав і мене завжди ображає, глибоко мучить, коли я почую, як хтось каже — моя дружина, або ще гірше — моя жона, мій муж. Так колись казали „моя крамниця...“ — На превеликий жаль, надто ретельно всі виконують лише в один бік отаку філософію... те, що розуміємо ми з тобою, інші не розуміють і не можуть зрозуміти — посміхнувся Сава“.

Сава мав не тільки в тому рацію — життя не все йде в парі з теорією. Нова Гамалієва жінка, Маряна, стала випадково любовницею його власного сина, він сам випадково поранив автомобілем Ульяну, що не могла його забути й приїхала за ним, хоч поглянути на нього. При хорій Ульяні сходяться: син, батько і Маряна, але для Маряни вже не було місця. „Визволення“ з родинних зв'язків закінчилось поворотом Гамалії до Ульяни.

Одначе звільнення жінки від родинних зв'язків наступає не тільки під впливом хвиливого подратованого афекту, або з волі чоловіка, що йому сприяла жінка; воно наступає і з продуманої волі самої жінки, як це діється з героїнею Кротевичевого роману.

„Може завжди жило в мені щось, що ніколи цілком не замирялося з моїм поневоленням“ — каже вона сама про себе. Вихована без родинного оточення в Дитячому Притулку, Олена просто не була здібна до справжнього родинного життя. Бо тільки так хіба можна пояснити її зрештою мало зрозумілу поведінку з її чоловіком Андрієм. Він знайшов Олену поранену на шосі, куди вона попала серед найважчого бідкування. І ось Андрій, директор фабрики, бере її за дружину, але чомусь не може її прихилити до себе. Олена постійно глядить на Андрія з підзорами й недоволю. Вона не може погодитись із його поглядами на дисциплінованість міщанської родини, її дратують Андрієві відносини до неї, до дітей, до рідні до партії й под. Словом, маємо перед со-

бою якусь дуже химерну жінку, що не може перенести ніяких розходжень із своїми поглядами з боку найближчого оточення, що хотіла б, щоб усі їй поступались, а вона нікому. І, розуміється, Олена покидає свого чоловіка, приневолює Андрія погрозами віддати їй дітей і починає працювати в Дитбудинку, що вступає їй сімю. З тріумфом проголошує вона:

„О, моя шановна, не дивіться так здивовано на мене — я ж бо не винна, що звільнилась від усього того, що ще так цупко тримає вас у своїм полону... що можу вже робити і те, і се, зовсім не зважаючи, чи то буде пристойно з вашого погляду“.

Та найцікавіше, що вона здобуває за таку поведінку признання Андрієвої мами, що її власний син, після конфлікту з Оленою, вмовляє покинути його дім — вмираючи, ця жінка, із старими поглядами, висловила Олені свою вдяку за те, що почувала від неї: „багато я передумала за оцей місяць, далеко більше, ніж за все життя своє“. Одначе все ж читач мало переконаний Олениними вчинками. Одначе, не зважаючи на те, що Оленина постать не зовсім ясна для читача — може власне тому вона якась ближча до живої людини, ніж багато зрозуміліша Дарка Безфамільна у Яволовської, бо Дарчині вчинки надто підібрані для агітаційно-партійної пропаганди так, що ця безпритульна показує мало мистецьких елементів.

Отже родина — розбита. Але подружжя признається все вищою формою співжиття між чоловіком й жінкою, і тому часто повісті згадують про шлюб. Ясна річ, не є це церковний шлюб, а тільки реєстрація подружжя в уряді (загсі); до того така реєстрація не є конечна й часто читач, стрічаючи подружжя, не знає, чи воно загалом може бути урядово зареєстроване. В романі „Юхим Кудря“ сільський більшовик виразно відкидає церковний шлюб:

„А ранком закохана пара стояла в комісара. — Яке ж це вінчання? — сміялась Одарка. — Ніякого вінчання! — теж усміхнувся комісар, Андрій Тихонович. — Це так собі, торговий договір, хто порушить цей договір — під суд його!... — Та так таки й обійдеться без попа? — ніяково цікавилась повна щастя... Одарка. — Яюсь обійдемося, може... — кинув їй Данило, розчиркуючи своє прізвище в комісарських книгах. — Розпишіться, молодиче...“

Але є ще оригінальніше подружжя. Стара Надія Степанівна в романі Н. Забили таке розповідає про шлюб своєї молодшої дочки, інженерки комсомолки Галини:

— „Хіба ж з цією молоддю договоришся? Хіба дізнаєшся, що та як? Я з самого початку була проти цього шлюбу. Але ви знаєте, що суперечити молоді не в моїх принципах. Я й не казала їм нічого — хай живуть, як знають, — кожний бо сам кує собі щастя. Познайомилися вони в інституті, однокурсники, студенти. Спочатку завітали разом, іспити готували, складали... А потім, одного дня, дочка мені заявляє, що вона одружена... Що? Як? Коли? — „Та вже понад три місяці. Не хотілося тобі

раніше казати, мамо, бо не знала — чи це „всерйоз та надовго“, чи так тільки, спроба... Ну, а тепер іду до лікарні... — А він же як, чоловік, твій, чи так, просто, як це тепер називається? — А вона сміється: — Не турбуйся, мамо, — законний чоловік. Спеціально заради тебе до загсу вчора ходили, от бачиш: „запис про шлюб“, — не стану ж я для такої дрібнички порушувати спокій твоїх ретроградних поглядів“... Три місяці, як одружена, вчора до загсу, а сьогодні тільки про це матері сказала та до лікарні йде, — як це вам сподобається?... А далі — вибралася вона від мене, поїхала з ним разом на практику, ще зиму окремо від мене жила. Заходила інколи... забіжить на хвилинку, про інститут, про іспити, про комсомол — і побігла знов. Коли це рік тому... приходять з валізкою, з портфелем. — Ну, мамо, приймай назад „блудную доч“! Розлучилася з чоловіком, хочу знову з тобою жити. Гадаю, що ти нічого не матимеш проти внука?... Отак і живемо ми з того часу: вона на роботі, я з Лесиком. Лесикові скоро вже рік буде. Мені, правду кажучи, нічого веселіше, ніж одній жити, та тільки дивуюся я все ж таки нашій молоді... — А що ж він, чоловік її? — Ні разу й не заходив. Сина й не бачив. Дочка й прізвища своє синові дала. Чи бачиться вона з ним, які там у них взаємини, не знаю нічого“.

Наслідки такого подружжя прийшлося заплатити дитині: вона померла. А тоді батько дитини Андрій говорить Галині.

„Багато ти віддала дитині?... Я може й не бачив його ніколи, але ж я знаю і це я тобі вже не вперше говорю: з тебе мати була така ж, як з мене батько... Я не заперечую — з мене батько нікудишній, тому то я й не хотів ним бути. Але, на мою думку, значно чесніше перед суспільством, перед майбутніми поколіннями, перед нашими дітьми — визнати, що не маєш права бути батьком і відмовитися ним бути, ніж так, як ти: взяти на себе відповідальність і не зможти донести її... Ти ж знала, що в тебе робота, комсомол, учоба, громадські навантаження. Знала, що відмовитися від цього не зумієш, не зможеш. Значить, ти знала наперед, що дитині ти зможеш віддати лише невеличкі рештки свого часу, свого життя. Так як же ти наважилася взяти все ж таки відповідальність за це маленьке життя, за це створіння, що вимагає цілковитої відданості, самовідреченості від матері? Як посміла ти віддати на поталу, покинути на призволяще нашого сина, мого сина?... Це ж злочин — ти розумієш. І не тільки передо мною, перед дитиною — це злочин перед суспільством“.

Так деклямував той Андрій, що ніколи не бачив свого сина, що навіть не був на його похороні. Та найцікавіше, що він ще раз сходиться з Галиною, що завважує:

„Не камінь, і я піддалася... він був знову моїм чоловіком протягом близько двох місяців“, але вкінці вони розійшлись остаточно й Андрій одружився з іншою.

Отже, як ми бачили, за таку легковажну й нероздуману розлуку платять не тільки жінки, але й інколи чоловіки й передусім діти. Тому в українських радянських повістях вяжеться тісно з жіночим питанням також дитяче питання. Погляд на дитину починає змінюватись, але й самі діти змінюються:

„Бо Володислав — дитина в романі Г. Епіка „Першавесна“ — не потребував ні ефемерної, вигаданої слинявими інститутками та сентиментально дешевенькими поетиками „материнної ніжності“, ні „батьківського ока“, що, як і „материна любов“, відоме тільки своїм майже тваринним егоїзмом. Бо саме він визначає батьківське ставлення до дитини, як до „священної“ непорушної власності, відриває її від потрібного... колективного оточення, тримаючи її, цю „дуже цікаву“ цяцьку, між ганчірками та брудом „щасливої, зразкової“ родини, отроєє цілі покоління будівників майбутнього традиціями й ідеями старого смітника. Тваринний егоїзм батьківської любови призводить до найгіршого паскудства, узаконненого віками й правом. Тішачися дитиною, він призводить її до нудної, сірої одноманітності, обмежує тюрмою родинної кухні її соціальний досвід, виховує з них безвольних, тупих людей з обр'ями і смаками власного кутка“.

Героїня Кротевичевої повісти застановляється над тим, як погодити звільнення жінки з обов'язками матері. Вона сама любить дві свої донечки, стежить запопадливо за їх розвитком, намагається вплинути на їх виховання, але замість найпростішого способу виховати діти: гарного влаштування сім'ї, вона пропонує таку складну програму спільного „міста дітей“, що має заступати індивідуальну сімю:

„I. Жінка заявляє про своє бажання мати зв'язок зі своєю дитиною. І тоді вже до року, до закінчення годівлі дитини молоком матері вона не має права без поважної причини... відмовитись від цього. Спеціальні засоби сполучення возять її потрібне число раз до дитини з місця проживання та праці. Вночі їй навіть дається ліжко біля дитини. Дні відпочинку вона теж проводить біля неї. II. Жінка зразу ж рішуче відмовляється від дитини — і втрачає, розуміється, всяке право на неї. Але вже й одно те, що вона виконала обов'язок свій щодо продовження роду, надає їй право деякої допомоги на випадок інвалідності... Минає рік. I. Жінка вдруге може відмовитись від зв'язку з дитиною. За виконання часткове (годовля) обов'язків матері вона одержує в належнім випадковій допомозі не тільки від комуни, а в деякій частині і від спроможної потім на це дитини. II. Жінка бажає бути матір'ю й надалі дитині. Вона входить тоді, як рівноправний член, до ради колонії, має крім того право контролю й апеляції до найвищої ради всіх дитячих установ. Кожної декади дитина може провести день у матері. Право її на допомогу збільшується. Минає сім років. I. Втретє мати має право відмовитись від дитини. II. Коли ж ні — теж вступає до ради школи

з правом контролю й апеляції. Крім того кожного вихідного дня (двічі на декаду) дитина перебуває в матері. Розмір допомоги, розуміється, ще більший. І останній період: чотирнадцяти — п'ятнадцяти років дітей. Закінчення нормальної трудшколи. Не тільки мати, але вже й дитина заявляють про своє обопільне бажання або повного родинного зв'язку, або цілковитого роз'єднання. І в позитивному випадкові дитина переходить з дитбудинку до матері назавжди, підлягаючи постійному контролює трудових одиниць, де продовжує вона свою освіту".

Оце має бути те звільнення жінки від дитячої кімнати. Як відбивається на дитині така, не кажемо вже розлука з матір'ю чи недобровільна, як у Дарки Безфамільної, чи добровільна, як у Галини, але вже саме розбиття родинного життя, як у донни Анни, чи у Гамаліїв — про це говорять українські радянські повісті й романи з дивною однодушністю. Ані жінка, ані дитина не осягає в тих повістях тоді щастя — навпаки, це доводить до важких катастроф.

Зрештою, вихованню дитини поза родиною присвятили українські радянські повістярі ще мало місця. Почини дитячих ясел при робітничих комунах пробує зобразити Забіла — фабричні робітниці уладжують добровільно примітивні дитячі ясла; сільський притулок для дітей малює кількома загальними рисами Головка в романі „Можу“; ширший, але агітаційний образок дитячого життя, інколи дуже важкого, в сільській незаможницькій комуні дає Гордієнко; поза тим маємо ще притуки й притулки для дітей, улаштовані на стару моду, у Кротевича й Яволовської.

З дитячих установ стелиться перед дитиною, позбавленою батьківської опіки, подвійний шлях: або вона опиниться в комсомолі, де переживає долю, змальовану Кириленком та Первомайським, або вона дістається на вулицю — а тоді жде її жалливе життя на самому суспільному дні. Страшні картини, що морозять кров, із життя таких безпритульних „вуркаганів“ — „пацанів“ (передовсім одеських) дав І. Микитенко в своїх творах „Вуркагани“ (1929) і „Ранок“. На жаль, Микитенко розповідає про життя безпритульних хлопців, що живуть у справжній пропасі нелюдської біди та неймовірних злочинів — про безпритульних дівчат він не згадує.

X

Отакий образ жіночого питання розгортають українські радянські повісті й романи. Важне ще, наскільки цей образ відповідає справжній дійсності й наскільки він мистецький. З того боку вражають читача дві риси, що надто часто повторюються в тих творах. Передовсім найчастіше дрібніші, рідше ширші протирегітійні випадки. Майже все, як згадано, є вони дуже низького сорта, крайнє нетактовні, брутальні й до того за часто так дуже не в'яжуться з цілістю, що псуєть повістеву структуру й викликають осоружне вражіння. З того виходить ясно, що такі проти-

релігійні випадки не подиктовані справжнім життям чи мистецькими міркуваннями. Вони роблять вражіння елементу чужого, вставленого насильно — тобто накиненого урядовим курсом. Тільки в дуже нечисленних випадках є вони відблиском справжнього життя.

Друга така, ще багато яскравіша риса — це вихвалення совітського будівництва. Ця риса налягла важкою зморою на наші радянські повісті і просто зруйнувала їх мистецький рівень, заваливши акцію дешевою агітацією. Тому всім жіночим постатям, що визначаються в повістях на полі совітського будівництва, бракує справжнього життя — це якесь стипізовані агітаторки-маріонетки, що деклямують усе ті самі, вивчені фрази. Такі будівничі інженерки, сільські агітаторки, колгоспниці, комунарки, промовниці на мітингах, і деякі комсомолки мають не багато справді людського, живого; з мистецького боку є вони невдатні, бо позбавлені творчих індивідуальних рис. Багато живіші є деякі постаті бойових фронтівочок — бойовий динамізм оживляє їх мимохіть і різьбить їх по-мистецьки. Зате там, де жінка виступає як тільки жінка, а не як партійна, виявляє вона все повну життєздатність і пориває читача бурею елементарних почувань, творячи справді мистецькі, повні переконливої сили постаті. Та до верхів чистої поезії доходить жінка у глибоко продуманому символі. Отже українська радянська повість відбила в загальних рисах — справжню сучасну дійсність: розбиття родини, захитаної й без більшовицької пропаганди; визволення жінки до нового, ніби повного життя, не звязаного релігійними, родинними, чи економічними обставинами; повний хаос у відношенні жінок до мужчин, спричинений більшовицькими розпорядками; деколи справді незavidне становище жінки серед тих революційних відносин; і найважливіша річ — велика загроза для існування дитини. Але хоч цю загальну дійсність схопили українські радянські повістярі вірно, то деталі нашим повістярям не все вдалися; їх жіночі постаті деколи мало мистецькі — і то не вважаючи на те, що українські радянські повістярі часто орудують прекрасною романістичною технікою, здобутою важкою працею над собою в сумлінних студіях над європейською повістю.

І тільки там, де український радянський повістяр умів стати на власному ґрунті, де він умів відхилитись від тієї агітаційної теорії — створив він живі й мистецькі жіночі постаті. Жінки українки з давніми виразно зазначеними національними зверхніми рисами — властиво немає тепер в українській радянській повісті. Її заступило інакше розуміння справи: виступають істотні риси української жінки, що відрізняють її яскраво від сірої більшовицької буденщини. Прототипом тих жінок являється росіянка Агля у „Вальдшнепах“ М. Хвильового. Бо це, щодо жіночої психології, рівнодушне, якої народности така жінка: росіянка, тюркиня, алтайка чи й українка. Але всіх їх характеризує психологічний індивідуалізм, що прямує до повного визволення жінки та до вияву її енергійної вдачі, що домагається

належного місця у світі. Це виразний протест проти більшовицького змеханізовання жінки. І тому нас захоплюють такі Аглаї, чи навіть донни Анни, або Любки Прохорівні, хоч із морального боку вони нас навіть, як згадано, гнівають і обурюють. Зрештою, й самі письменники підкреслюють страшні наслідки такого нестримного індивідуалізму для самої жінки, але з другого боку не бачать без нього справжньої людини. І в тому українські повістярі найбільше відхилились від загальної теорії, не вважаючи на крик офіційної критики, що це — явна контрреволюція.

На такому тлі й виростає спроба створити новий етичний ідеал, коли християнську етику не допускають урядово. І тут звважаємо дуже замітні явища, що свідчать про те, як поважно ставляться до своїх завдань справжні письменницькі таланти в Радянській Україні. Вже згадано про важний мотив повороту вуличних дівчат до суспільного життя — але цей мотив лежить загалом у програмі комуністичної партії. Зате цікавіші є гадки про родинне життя й про становище дитини. Тут стоять українські письменники перед двома контрастивими явищами: з одного боку повне визволення жінки з увагою на її індивідуальні й чуттєві вимоги — з другого: неможливість погодити ті принципи власне з самою жіночою природою. Переміг рішуче клич за сильною, самостійною жінкою — але всі автори показують, як така жінка заломлюється у своїх почуваннях. Всі автори показують, що розбити родину дуже легко, але разом із тим вони й показують, якою справжньою катастрофою є для жінки оте розбиття родинного звязку та бажання нестримного, все „молодого“ життя. Треба признати, що проблему родинного огнища поставили бодай деякі кращі українські радянські повістярі болюче поважно. Жіночої проблеми з того боку вони не розв'язали, бо без вповні християнських поглядів годі її розв'язати, але їх жіночі постаті все важко покутують за легкодушне розбиття родинного звязку і передовсім за нервозне бажання жити, за всяку ціну, т. зв. повним, все молодим життям.

Щодо дитини, то, що правда, деякі повістярі заговорили про тваринність батьківських та материнських почувань, але всі кращі автори показують, як страшно відбивається на дітях розбиття домашнього огнища й передовсім відсутність материнської опіки.

Отже хоч як намагаються урядові кола знищити самостійну ідеологію українських письменників, вона стихійно проломлює накинені їй кайдани і намагається витворити самостійний світогляд. При чудовій, пребагатій мові, при широкій, всесвітній тематиці, при високо вже розвиненій техніці, при постійній, упертій праці авторів намагаються бодай кращі українські радянські повістярі і на ідеологічному полі унезалежитись від більшовицьких поглядів, досягнути свої власні завдання і створити своєрідні мистецькі твори.

